

ALVISE GRITTI ÉS NÁDASDY TAMÁS – EGY ELHIDEGÜLT BARÁTSÁG TÖRTÉNETI HÁTTERE

ÁCS PÁL

Egy hírhedt kalandor nyugtalanító emlékezete

Tranquillo de Andreis dalmát humanista 1547-ben arról tudósította Nádasdy Tamást, a Magyar Királyság talán leghatalmasabb és leggazdagabb főúrát – több pártváltás után ekkor ismét és végleg Habsburg Ferdinánd hűséges hívét –, hogy „Paolo Giovio új könyvet adott ki a híres emberek képeiről, akik között röviden a Te nevedet is tárgyalja, mihelyt leírják, elviszem Neked, ha magát a könyvet nem tudnám elvinni”.¹ Ez az adat – azon túl, hogy jól mutatja Paolo Gioviónak,² a kor talán legnépszerűbb történészének a magyar ügyek iránti érdeklődését³ – mind a levél címzettjét, mind pedig íróját a legnagyobb természetességgel emeli be abba az olaszos kulturális közegbe, amelyet a 16. század eleji Magyarországon az Itáliát megjáró magyarok és a dalmata értelmiségiek alkottak.⁴ A két levelezőpartner, a Bolognában, Padovában és Rómában tanult Nádasdy Tamás⁵ és a dalmáciai

- 1 MNL OL Nádasdy-missiles, 1547. III. 26. Idézi Barta Gábor: Egy sikertelen humanista a 16. században: Tranquillo Andreis. In: Az értelmiség Magyarországon a 16–17. században. Szerk. Zombori István. Szeged 1988. 61–76., itt: 72.
- 2 T. C. Price Zimmermann: Paolo Giovio. The Historian and the Crisis of Sixteenth-Century in Italy. Princeton 1995.
- 3 „Nádasdy Tamás – többek között – levelezésben állott Paolo Giovióval, a tudós nocera-i püspökkel, Vasari barátjával is, akit nemcsak történészként tartunk számon, de a történeti munkáihoz gyűjtött illusztrációk révén történeti ikonográfiai érdeklődését is nagyra értékeljük. Giovio híres emberek képmásait tartalmazó gyűjteményének kiegészítéseképpen egy Nádasdy Tamáshoz intézett és fennmaradt levelében portrékat kért Janus Pannoniusról, Moré Fülöpről, Brodarics Istvánról, Frangepán Ferencről és Statileo Jánosról. Hogy a képküldés megtörtént-e, nem tudjuk, de az mindenesetre valószínű, hogy a tudós olasz főpap a nevezetes magyar kortársak névsorát is a nádornak köszönhette”. – Luigi Rovelli: L'opera storica ed artistica di Paolo Giovio, comasco, vescovo di Nocera. Il museo di ritratti. Como 1928. 142. Vö. Hagymányok. Tudományos emlékülés. A Sárvár monográfia vitája. Rózsa György hozzászólása. Vasi Szemle 23. (1979: 4. sz.) 594–597., itt: 595. Erre a publikációra Dabóczi Dénes hívta fel a figyelmemet. Vö. Louis A. Waldman: Mátyás király képmása. In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagymány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. Szerk. Farbak Péter [et al.]. Bp. 2008. 227.
- 4 Ács Pál: Katolikus irodalom és kultúra a reformáció századában. In: Uő: „Az idő ósága”. Történetiség és történetiszemlélet a régi magyar irodalomban. Bp. 2001. 220–234.; Uő: Utazás Konstantinápolyba. Verancsics Antal I. Szülejmán szultán udvarában. In: Uő: Átszitált idő. Tinóditól Tandoriig. Bp. 2014. 240–257.
- 5 Horváth Mihály: Gróf Nádasdy Tamás élete, némi tekintettel korára. Buda 10–13.; Bessenyei József: Nádasdy Tamás a politikus és államférfi. In: Nádasdy Tamás (1498–1562). Tudományos emlékülés. Sárvár, 1998. szeptember 10–11. Szerk. Söptei István. (Nádasdy Ferenc Múzeum kiadványai) Sárvár 1999. 9–28.; Pálffy Géza: Nádasdy Tamás, a Dunántúl főkapitánya. In: uo. 29–54.; Bessenyei József: A Nádasdyak. Bp. 2005. 17–39.; Barta G.: Egy sikertelen humanista i. m.; Fazekasné Toma Katalin: Gróf Nádasdy Ferenc országbíró politikusi pályaképe, 1655–1666. PhD disszertáció. ELTE, Bp. 2005. 30–31. Nádasdy Tamás kultu-

1. kép: Alvise Gritti arcképe. Ismeretlen művész fametszete.
In: *Paulus Jovius: Elogia virorum bellica virtute illustrium*. Basel, 1596.

Trauban (ma: Trogir, Horvátország) született Tranquillo Andreis kétségtelenül ehhez a körhöz tartoztak.

Erősen emlékeztethette ez a levél Nádasdy Tamást egy másik híres-nevezetes olaszra, Giovio és Andreis barátjára, akihez – bő évtizeddel korábban, amikor még a Habsburgok ellensége volt – őt magát, Nádasdyt is rendkívül szoros kapcsolat fűzte. Alvise Grittire (1. kép) (Gritti Lajosra, ahogy Magyarországon nevezték), I. (Szapolyai) János király oszmán érdekeket képviselő, velencei származású

---

rális mecenatúrájának legújabb összefoglalása: *Viskolcz Noémi: A mecenatúra szinterei a főúri udvarban. Nádasdy Ferenc könyvtára. Szeged–Bp. 2013. 19–29.*

2. kép: Alvise Gritti arcképe. Ismeretlen festő, 17. szd.?
Como, Museo Storico Giuseppe Garibaldi

kormányzójára⁶ még akkor is gondolnia kellett Nádasdy Tamásnak e levél olvas-tán, ha ez a gondolat az 1540-es évek végén már nagyon kellemetlen volt számára. A levelet író Tranquillo de Andreis 1529-től 1534-ig Gritti latin titkára,⁷ Nádasdy pedig teljes jogkörrel felruházott magyarországi helyettese (*locumtenens guber-natoris*) volt 1531. január 12-től – 1532. október 15-ig.⁸ Nádasdy Tamás pontosan tisztában volt azzal is, hogy a kor híres embereinek portréit gyűjtögető Paolo Giovio mily nagyra tartotta Grittit, akire ő, Nádasdy, hosszú évek múltán talán már gondolni sem akart.⁹ A sors fintora, hogy Gritti arcképe még ma is meg-

6 Heinrich Kretschmair: Ludovico Gritti: Eine Monographie. Archiv für Österreichische Geschichte 83. (1896) 1–104. Magyarul: Kretschmair Henrik: Gritti Lajos élete 1480–1534. (Magyar Történeti Életrajzok) Bp. 1901.; Barta Gábor: Ludovicus Gritti magyar kormányzósága, 1531–1534. Történelmi Szemle 14. (1971: 3–4. sz.) 289–319.; Szakály Ferenc: Veszthely az út porában. Gritti Magyarországon 1529–1534. (Labirintus) Bp. 1986.; Gizella Nemeth Papo – Adriano Papo: Ludovico Gritti un principe-mercante del Rinascimento tra Venezia, I Turchi e la Corona d’Ungheria. Venezia 2002.

7 Barta G.: Egy sikertelen humanista i. m. 63.

8 Barta G.: Ludovicus Gritti i. m. 301–307.

9 Gál-Mlakár Zsófia: Verancsics Antal korának humanista hálózataiban. Vázlat egy kapcsolati háló modellezéséhez. Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica 14. (2009: 2. sz.) 115–144., itt: 119–125.; Ács P.: Utazás Konstantinápolyba i. m. 242–243.

található Como város múzeumában,¹⁰ az egykor oly híres, mára már elpusztult és szétszóródott Museum Jovianum egyedüli magyar vonatkozású festményként (2. kép). A többi magyar képnek nyoma veszett.

A Gritti haláláról szóló ének

Gritti kormányzó alakja Magyarország elpusztításán munkálkodó, sanda szándékú kalandorként, az ország válságából anyagi hasznot húzó, kalmárszellemű levanteiként rögzült a hazai történelmi emlékezetben.¹¹ Sokan úgy vélték, hogy személyében a törökök jóvoltából egy harmadik királyt kapott Magyarország a már meglévő kettő, János és Ferdinánd mellé. Kérdés persze, hogy mikor alakult ki ez az egyértelmű elutasítás Grittivel szemben? Eleve ellenszenvvel fogadták őt Magyarországon, vagy voltak, akik kedvelték? Esetleg csak halála után költötték rossz hírét? Egy elveszett 16. századi históriás ének emléknymoi mintha erre utalnának.

A 16. századi magyar versek repertóriumának 4045-ös kódszámú tétele¹² egy olyan költeményt jelöl, amelyből egyetlen szót sem ismerünk, sőt, a műnek a bibliográfiában szereplő címe is fiktív.¹³ Egykori létezése mellett azonban nagyon

10 Florio Banfi írja: „Raccolta Rovelli [Rovelli gyűjtemény]. Alvise Grittinek, Magyarország kormányzójának az arcképe. – Paolo Giovio arcképmúzeumából [a magyarországi híres emberek arcképei közül] az egyetlen fennmaradt példány, ALOISIVS GRITTVS felirattal ábrázolja a kalandort, ahogyan maga Giovio írja le: Jovius: Elogia bellica, 302. (illusztrációval): »Grittus namque barbarico cultu, cum pictae, talarisque togae et inflexi ad aurem pilei, qui ex pretiosis sibellinarum pellibus constaret...”. Bibl.: *Eugene Müntz: Le musée de portraits de Paul Jove. Contribution pour servir à l’iconographie du Moyen Age et de la Renaissance. Mémoires de l’Académie des Inscriptions et des Belles Lettres.* 36. (1901) 249–343., itt: 316.; *Rovelli, L.: L’opera storica ed artistica di Paolo Giovio* i. m. 175., 108. sz. «*Florio Banfi: Itáliai magyar emlékek.* Bőv., átdolgozott kiadás. Szerk. Kovács Zsuzsa – Sárközy Péter. Szeged 2005. 99. A kép ma a Museo Storico Giuseppe Garibaldiban (piazzza Medaglie d’Oro 1.) található, az állandó kiállításon azonban nem szerepel. (Leltári sz. 140.) Vásznonra festett olajkép, 41 × 58 cm, jó állapotban, ismeretlen festő alkotása. A kép felső részén felirat: „LOYS GRITTI”. Mellkép, a figurát szemből ábrázolja magas, kerek fejjedővel, bajusszal és szakállal, széles gallérú begombolt posztókabátban. 1972-től Como Város tulajdona. Bibl.: *Collezioni Giovio. Le immagini e la storia, Catalogo della Mostra Paolo Giovio.* A cura di Rosanna Pavoni. Como 1983. 47.; *Bruno Fasola: Per un nuovo catalogo della collezione gioviana.* In: *Atti del Convegno Paolo Giovio. Il Rinascimento e la memoria, Como 3–5 giugno 1983.* Como 1985. Ezekért az adatokért, valamint a képért Kovács Zsuzsának tartozok köszönettel. Buzási Enikő szóbeli megjegyzése szerint Florio Banfi alighanem téved, amikor a képet a Museum Jovianum eredeti darabjának tartja. A minden valószínűség szerint közöletlen portré érdekes, de valószínűtlen, hogy 16. századi lenne, ily módon kizárt, hogy előképe lenne az ismert metszetnek. Erőtlen, félreértelmező, ill. leegyszerűsít részleteket, ahogy ez a másolatoknál lenni szokott. A felület szerint legfeljebb 17. századi lehet.

11 Gritti magyarországi kormányzósága rossz emléket hagyott maga után, a „csaló, kalmárszellemű, török-bérenc levantei” képe a magyar történetírás toposzai közé tartozik. *Hóman Bálint – Székfű Gyula: Magyar történet. I–VIII.* Bp. é. n. IV. 26–28.; Brodarics-emlékkönyv. Egy különleges pártvtáltás a mohácsi csata után. Bp. 2011. 24.

12 „Gritti haláláról szóló ének.” In: *Répertoire de la poésie hongroise ancienne.* Dir. Iván Horváth. (Ad corpus poeticarum) I–II. Paris 1992. I. 194.

13 Vö. *Tibor Kardos: „Gritti halála”.* Una locuzione ungherese sulla morte tragica di Alvise Gritti, 1480–1534. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae, Sectio Linguistica* 1. (1970) 59–64.

erős bizonyítékkal szolgál Baranyai Decsi János 1598-ban kiadott szólás- és közmondásgyűjteménye, mely Erasmus latin-görög *Adagiáját* látta el magyar megfelelőekkel.¹⁴ Baranyai Decsi négy ízben, négy különböző erasmusi szóláshoz társította ugyanazt a magyar tartalmat:

2.5.9.7: *Cane Tellenis cantilenas*, Mondhadza el az Griti halálát.

2.5.10.10: *Admaeti naenia*, Griti Lajos halála.

2.10.6.3: *Harmodij cantilena*, Griti halála.

3.3.10.6: *Canere Telamonis cancionem*, Az Griti halálát el mondani.

Erasmus kommentárjainak tanúsága szerint az első latin szólás az énekszerző (Tellenus) ügyetlenségére, hiteltelen fecsegésre való hajlamára utal. A második (utalva Admétosz király történetére, melyet Euripidész *Alkésztiszéből* ismerhetünk), alighanem a sors kiszámíthatatlanságát, forgandóságát hangsúlyozza. A harmadik adagium a zsarnokölés motívumát (Harmódiosz Hipparkhosz athéni türannosz egyik gyilkosa volt), a negyedik (Erasmusnál: *Canere de Telamone*) viszont a tragikumot (a csupán hírből ismert görög *Telamón éneke* szomorú gyászdal volt, Telamón fia, Aiasz haláláról) emeli ki abból a 16. századi magyar verses históriából, amelynek csak a főszereplőjét és a tárgyát ismerjük, szövegét nem.¹⁵

Alvise Gritti kegyetlen halála jól ismert történet. Szakály Ferenc izgalmas Gritti-életrajzának címe (*Vesztőhely az út porában*) ugyanarra a szomorú esetre utal, amelynek emlékét a magyar adagiumok is megőrizték. Tudjuk, hogy a kormányzót utolsó magyarországi útja során 1534-ben a vele ellenséges magyar és moldvai erők Medgyes várába szorították, és a vár elfoglalása után bírói ítélet nélkül lefejezték.¹⁶

Láttuk, hogy Baranyai Decsi egymástól eltérő tartalmakat társított a véres borzalmakban bővelkedő históriához. Vajon következtethetünk-e ebből Gritti 16. századi megítélésének változásaira?

Köztudomású, hogy az „ország vérét szívó, idegen” Gritti magyarországi tevékenysége rendkívül rossz emléket hagyott maga után. Hírhedt „árulásai” közmondásossá váltak. Rossz minőségű sáfránya, amelyet erőszakkal, vételkényszer alkalmazásával tukmált rá a magyar városokra („Gritti sáfránya”), a magyar hitviták kedvelt proverbiuma lett.¹⁷

Kérdés persze, hogy osztotta-e ezt a Grittivel szembeni egyértelmű elutasítást a szóban forgó (elvesztett) magyar versezet? Baranyai Decsi közmondásai minden-

14 Baranyai Decsi János: *Adagiorum graecolatinohungarorum chiliades quinque*. Bártfa 1592. Faksimile kiadás: Szerk. Molnár József. (Fontes ad Historiam Linguarum Populorumque Uraliensium 5.) Bp. 1978.

15 *Desiderius Erasmus*: *Adagia. Versions and Sources*. CD-ROM. 2006. A Baranyai Decsi által közölt Gritti-közmondások filológiai háttérét részletekbe menően feltárta: Kardos T.: „Gritti halála” i. m.

16 Szakály F.: *Vesztőhely az út porában* i. m. 35–36.; Gritti halálának megrendítő leírását adja: Szerémi György: *Magyarország romlásáról*. Ford. Erdélyi László – Juhász László. Bp. 296–300.

17 Bánfi Szilvia: Újabb adalékok az 1570-es esztendő református és unitárius sajtópolémiaiához. In: *Translatio librorum. Tanulmányok az Oroszországból Sárospatakra visszaszolgáltatott könyvek kapcsán*. Szerk. Jekatyerina Jurjevna Genyijeva – Kiss Ilona – Monok István. Bp. 2007. 41–74., passim.

esetre nagyon ellentmondásosak: hol szomorú históriaként, hol mendemondaként, hol pedig a zsarnok pusztulásaként említik a Gritti haláláról szóló elveszett éneket. Lehetséges, hogy ebben a hangulatváltozásban éppen Gritti (eredetileg nem is annyira rossz) hírnevének fokozatos eltorzulását kísérhetjük nyomon?

Egy rövid életű barátság

Ezekre a kérdésekre alighanem csak azok a magyarok tudnának pontos választ adni, akik olyan közletről ismerték őt, mint Nádasdy Tamás. Márpedig Nádasdy Grittihez való viszonya ugyancsak ellentmondásos volt: a magyar főúr roppant gyorsan és nagyon látványosan – már-már színpadias külsőségek között – szakította meg a barátságát a velencei kalandorral. E barátság beszédes elhidegülését szeretném most a régebbi magyar és az újabb külföldi kutatások fényében újraértelmezni.

Gritti és Nádasdy kapcsolatának története adatokban igencsak gazdag, és tudós elemzésére is sok kísérlet történt már a magyarországi szakirodalomban.¹⁸ Mégis úgy tűnik fel, hogy a probléma jobb megértését némiképp gátolta a Gritti-kutatás széttagoltsága és túlzott bezárkózása a magyar nemzeti hagyományba. Barta Gábor (az egyik kiváló Gritti-pályarajz megalkotója) kifejezetten hangsúlyozza, hogy vizsgálódásai nem terjednek ki az olasz kalandor életének Magyarországon kívüli eseményeire.¹⁹ Megszorításokkal bár, de ugyanez érvényes a többi magyar Gritti-tanulmányra is.²⁰ A Gritti névvel jellemezhető magyar történelmi korszak aligha érthető meg a tágabb, nemzetközi viszonyok elemzése nélkül. Reményeim szerint az újabb olasz és főként török (illetve turkológiai) kutatások egyes vonatkozásai – ezúttal csupán Gritti és Nádasdy Tamás kapcsolatának epizódjaira koncentrálva – Gritti magyarországi szerepvállalását is új megvilágításba helyezik.

Gritti és Nádasdy együttműködésének kezdetét és végét két szimbolikus, izgalmas és mondhatni regénybe illő eset jelzi. Mindkettőt sokszor és sokan elbeszélték már, a fejlemények bonyolult logikája mégis szükségessé teszi, hogy újra felidézzük ezeket.

1529 nyarán I. Szülejmán szultán seregei Magyarországra érkeztek, a padisah trónra helyezte János királyt, elfoglalta Budát, és továbbhaladt Bécs felé. Ferdinánd király kapitányaként Nádasdy Tamás Buda várát védte, elszántságát állítólag azzal is kimutatta, hogy a vár fokán egy szurokkal bevont koporsót füg-

18 A fentebb idézett alapműveken kívül részletesen taglalja a témát: *Kasza Péter*: Nádasdy Tamás és Brodaries István levelezése. In: *Söptei I.*: Nádasdy i. m. 55–66.

19 Barta G.: *Ludovicus Gritti* i. m. 289–290.

20 Sok tekintetben igaz ez a Papo házaspár 2002-ben kiadott olasz nyelvű monográfiájára is: *Papo, G. N.* – *Papo, A.*: *Ludovico Gritti* i. m. A hatalmas anyagot mozgó, fontos könyv legfőbb érdeme végső soron az, hogy a magyar forrásokat és kutatásokat beemeli és jószerével integrálja is a nemzetközi tudományosság világába. Sajnos a kötet bosszantó hibái és szakirodalmi hiányosságai sokat levonnak a mű értékéből.

gesztett ki, jelezve, hogy előbb hal meg, mint hogy megadná magát.²¹ A német zsoldosok azonban Nádasdy parancsa ellenére feladták a várat, s a kapitánynak szöknie kellett – ámde hova? Éppen a szultán seregeivel oda érkező Grittihez, aki megmentve Nádasdy életét, napokig a sátrában rejtegette őt, és ezalatt rávette arra, hogy pártoljon át hozzá – és János királyhoz. Nádasdy kiváló olasz nyelvismerete, talpraesettsége és gyors alkalmazkodóképessége kevés lett volna ahhoz, hogy ilyen gyorsan és jól kiegyezzen korábbi ellenfeleivel. Gritti sátrában az aktuális politikai helyzet megítélésében nyilvánvalóan nagyon mély egyetértés alakult ki a magyar úr és az olasz kereskedő-bankárból lett politikus között.²²

Csak pár évnek kellett eltelnie, és a barátság ellenségeskedésbe fordult. 1532 decemberében – azt követően, hogy a szultán újabb Bécs elleni hadjárata Kőszeg aprócska váránál végképp elakadt,²³ és a török sereg zöme már elhagyta az országot – Nádasdy Tamás és vele egyetértő hívei Budán kíméletlen gúnyt űztek az éppen Belgrádban tartózkodó Grittiből. Harmincadosát megsarcolták, és látványos, zajos *trufával* igyekeztek megtépázni Gritti amúgy sem igen jó hírét. Szerémi György közel egykorú beszámolója szerint „egy hírt terjesztettek, hogy a törökök császára a kormányzó urat megnyúzatta Konstantinápoly városában, bőrét szalmával kitömte s egy toronyból kopján kitűzte”.²⁴ Kardos Tibor immár klaszszikusnak számító, invenciózus Gritti-tanulmánya szerint a budai trufa (*magnus ludus*) lényege és fordulópontja éppen egy Grittit ábrázoló szalmabábu meggyalázása lehetett, köznevetség tárgyává téve a kormányzó olaszos szokásait is. Tudjuk, hogy a Budára visszatérő Gritti kegyetlen elégtételt vett a tréfáért, Nádasdy maga pedig kerekét oldott. Noha Nádasdy hivatalosan csak 1534. augusztus 6-án (nem sokkal Gritti kormányzó medgyesi kivégzése előtt) pártolt vissza Ferdinándhoz, valójában az 1532-es budai *magnus ludus* Gritti és Nádasdy gyümölcsözőnek induló kapcsolatának végét jelentette.²⁵

Kettejük viszonyának a két nevezetes esemény közé eső történéseit a magyar kutatás meglehetősen jól feltárta, aprólékosan jellemezve Nádasdy Tamás fokozatos eltávolodását, majd egyre határozottabb szembekerülését Gritti személyével és politikájával. Bevett szokás Nádasdy pártváltásait beilleszteni a két magyar király, János és Ferdinánd közt ingadozó magyar főurak megszokott magatartásmintái közé. Nádasdy esete azonban mégis különlegesnek számít: rendkívül magas politikai befolyását, rangját, vagyonát egyik pártváltása során sem veszítette el. Nádasdy Tamással együtt maga Magyarország, sőt, nem túlzás kimondani, az egész akkori világ tett hatalmas fordulatot. Ennek megértéséhez feltétlenül szükséges jobban ismerni Grittinek a nemzetközi politikában betöltött szerepét.

21 Kardos Tibor: A Nádasdyak reneszánsz udvara. In: *Uő: Az emberiség műhelyei*. Bp. 1973. 333–352., itt: 341.

22 Nicolaus Isthvanfi: *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV*. Köln 1622. 156.; Kretschmair H.: Gritti Lajos élete i. m. 29–30.; Barta G.: Ludovicus Gritti i. m. 291.; Szakály F.: Veszthely az út porában i. m. 51–52.; Kasza P.: Nádasdy Tamás és Brodarics i. m. 59–60.

23 Kőszeg ostromának emlékezete. Szerk. Bariska István. Bp. 1982.

24 Szerémi Gy.: Magyarország romlásáról i. m. 276–277.

25 Kardos Tibor: A Gritti-játék keletkezése. Irodalomtörténeti közlemények 74. (1970: 5–6. sz.) 547–559.

Gritti „invenciói”

Azt a magyar szakirodalom is tudta, hogy Alvise (vagy Lovise vagy Lodovico) Gritti Andrea Gritti velencei dózse törvénytelen fia volt, aki görög anyától született Isztambulban. Padovában tanult, de később visszatért szülőföldjére, Isztambulba, és sikeres, dúsgazdag ékszerkereskedőként hatalmas befolyást szerzett magának a Portán. Olasz barátai, Pietro Aretino és a fentebb már említett Paolo Giovio nem győzték magasztalni műveltségét és intelligenciáját.²⁶ Gritti egyaránt kiválóan beszélt olaszul, törökül és görögül, de latin műveltséggel is rendelkezett.²⁷ Az oszmán főváros keresztények lakta Galata városrészében uralkodókat megszegyenítő, olasz reneszánsz ízlésű palotája volt sok rabszolgával, háremmel, pazar istállókkal.²⁸ Rezidenciáján népszerű olasz színelőadásokat is rendezett.²⁹ Káprázatos pompájú fogadásokat tartott, amelyekre keresztények és törökök egyaránt hivatalosak voltak. A szintén görög származású, a velencei Terrafermáról származó Ibrahim nagyvezír³⁰ kegyenceként Gritti egyre nagyobb politikai szerepet játszott az Oszmán Birodalom nyugati politikájában és hódítói tervei-
ben, közbeszéd tárgya volt, hogy a nagyvezír teljesen Gritti befolyása alá került. Igazából ez persze fordítva történt: Gritti minden tekintetben Ibrahim politikáját szolgálta. 1523-ban nevezték ki nagyvezírré Ibrahim pasát, és ugyanebben az évben lett velencei doge Alvise apja, Andrea Gritti. Ekkortól fogva Alvisét már csak *Beyoğlu*nak (vagyis hercegfinak, doge-finak) nevezték Isztambulban. Gritti első-sorban Velence érdekeit képviselte a Portán, de az 1520-as években nyilvánvalóvá vált, hogy magához a szultánhoz is minden út rajta keresztül vezet.³¹ Maga Szülejmán szultán is gyakori vendég volt Gritti palotájában. A pompa- és művészetkedvelő szultán Gritti révén gyarapította kincstárát és híres antik gemma-gyűjteményét.³² Sokan afféle fél-törököt láttak Grittiben, mivel törökös szokásokat vett fel

26 *Papo, G. N. – Papo, A.:* Ludovico Gritti i. m. 23–42.

27 *Ebru Turan:* The Sultan's Favorite: Ibrahim Pasha and the Making of the Ottoman Universal Sovereignty in the Reign of Sultan Süleyman I (1516–1526). I–II. PhD Dissertation. University of Chicago, Chicago 2007. 294.

28 *Szakály F.:* Veszthely az út porában i. m. 10–15.

29 *Tibor Kardos:* Drama satirico carnevalesco su Alvise Gritti, Governatore dell'Ungheria, 1532. In: *Venezia e Ungheria nel Rinascimento.* Ed. Vittorio Branca. Firenze 1973. 397–427.

30 *Hester Donaldson Jenkins:* Ibrahim Pasha, Grand Vizir of Sultan Suleyman the Magnificent. New York 1911.; *Fodor Pál:* A Bécsbe vezető út. Az oszmán nagyhatalom az 1520-as években. In: *Két tárgyalás Sztambulban.* Szerk. Barta Gábor. (Régi Magyar Könyvtár. Források 5.) Bp. 1996. 63–96.; *Turan, E.:* The Sultan's Favorite i. m.

31 *Robert Finlay:* Al servizio del Sultano: Venezia, i Turchi e il mondo Cristiano, 1523–1538. In: „Renovatio Urbis”. Venezia nell'eta' di Andrea Gritti (1523–1538). Ed. Manfredo Tafuri. Roma 1984. 78–118.; *Szakály F.:* Veszthely az út porában i. m. 10–15.

32 II. Szulejmán ifjúkorában maga is jártasságot szerzett az aranyművészetben, később, uralkodóként különleges gondot fordított az Isztambulban, az udvarhoz közel letelepült aranyművesekre, külön kutat, fürdőt, mecsetet, műhelyeket építtetett nekik. *Gülru Necipoğlu:* Süleyman the Magnificent and the Representation of Power in the Context of Ottoman-Hapsburg-Papal Rivalry. *The Art Bulletin* 71. (1989: 3. sz.) 401–427, itt: 405., 13. ljl.

és török ruhákat viselt. Valójában azonban buzgó, templomjáró keresztény volt, és ezt jellegzetes olasz baretájával (ghibellin-sapkájával) is jelezte.³³

Az már kevésbé ismeretes Magyarországon, hogy apja, Andrea Gritti franciabarát politikájának megfelelően Alvise Gritti kapcsolatban állt minden olyan európai hatalommal, amely hajlandó volt szembefordulni a Habsburgok egyre növekvő erejével.³⁴ A cognaci liga³⁵ vereségei és a cambrai-i béke erősen nyugtalanították a Portát, ezért a hatalma csúcsán álló Oszmán Birodalom soha nem látott erejű támadást készített elő a kereszténység ellen. A világ feszült várakozásban figyelte „kelet és nyugat császárainak” készülődését a világcsászárság, az egyeduralom megszerzésére.³⁶ A tervek szerint az oszmánok egyszerre, egy időben támadták volna meg Ausztriát Magyarországon keresztül, és Itáliát a tengeren át. Az oszmán győzelem után Itáliát oszmán protektorátus alatt két részre osztották volna, az északi részt I. Ferenc francia király³⁷ kaphatta volna, míg délen oszmán vazallusállam jött volna létre, melynek élére magát Alvise Grittist szánták.³⁸ A Habsburgok európai ellenlábasai, valamint az Oszmán Birodalom politikáját ekkor irányító „kereszténybarát”, „keresztény-török” hatalmasságok, Ibrahim pasa és Alvise Gritti egy új, vallási különbségektől megtisztult, *megreformált* Római Birodalmat vizionáltak, mely Isztambulból, a „második Rómából” szerveződne, és amelynek trónján maga az oszmán szultán ülhetne majd.³⁹

Az Itália elleni tengeri támadásra azonban nem került sor – ez valójában sem Velencének, sem a franciáknak nem nagyon állt érdekében –, Európa azonban valós veszélyként, apokaliptikus rettegésben élte meg a fenyegető oszmán hadikészülődést.⁴⁰ Grittiben sokan ténylegesen Itália leendő fejedelmét látták, köztük olyan entellektüelek is, mint Paolo Giovio és Pietro Aretino.⁴¹ A tervben Ibrahim nagyvezír és Gritti sajátos elképzelései, titkos velencei vágyak öltöttek formát.

33 *Papo, G. N. – Papo, A.: Ludovico Gritti i. m. 33–38.*

34 *Robert Finlay: Fabius Maximus in Venice: Doge Andrea Gritti, the War of Cambrai, and the Rise of Habsburg Hegemony. Renaissance Quarterly 53. (2000: 4. sz.) 988–1031.*

35 *R. Várkonyi Ágnes: V. Károly Magyarországon. In: Uő: Europica varietas – Hungarica varietas. Bp. 20.*

36 *Christine Woodhead: Perspectives on Süleyman. In: Süleyman the Magnificent in Early Modern World. Eds. Metin Kunt – Christine Woodhead. London 1995. 164–190.; Fodor P.: A Bécsbe vezető út i. m. 377–378.; Ágoston Gábor: Ideológia, propaganda és politikai pragmatizmus. A Habsburg–Oszmán nagyhatalmi vetélkedés és a közép-európai konfrontáció. In: Uő: Európa és az Oszmán hódítás. Bp. 2014. 45–52.*

37 *Barta Gábor: A Sztambulba vezető út (1526–1528). (Gyorsuló idő) 1983. 133–149.; Barta G.: Két tárgyalás Sztambulban i. m. I. a könyv Barta Gábor által írt bevezető tanulmányát 7–61.*

38 *Necipoglu, G.: Süleyman the Magnificent i. m. 411.*

39 Az Isztambulban komoly befolyást élvező „keresztény törökök” és az új szellemi és politikai utakat kereső Velence ekkortájt kezdtek tájékozódni a radikális reformáció vallási univerzalizmust hirdető ágazatai iránt. Tudjuk, hogy Alvise Gritti jó kapcsolatot ápolt a velencei eretnek bibliatudóssal, Bartolomeo Fonzióval. *Papo, G. N. – Papo, A.: Ludovico Gritti i. m. 39.; Turan, E.: The Sultan's Favorite i. m. 300.*

40 Mind muzulmán, mind keresztény oldalon sokan hittek abban, hogy az egymással rivalizáló császárok egyike rövidesen végső győzelmet arat, és „világcsászárként” egy birodalomban, egy hitben fogja egyesíteni az emberiséget. *Fodor Pál: Az apokaliptikus hagyomány és az „aranyalma” legendája. A török a 15–16. századi magyar közvéleményben. In: Uő: A szultán és az aranyalma. Tanulmányok az oszmán-török történelemről. Bp. 2001. 179–211.; Turan, E.: The Sultan's Favorite i. m. 291.*

41 *Papo, G. N. – Papo, A.: Ludovico Gritti i. m. 39–42.*

Velence ekkorra már elvesztette régi, nagyhatalmi státuszát, szárazföldi területeit a Habsburgok fenyegették, ezért külpolitikájában egyre inkább támaszkodott az Oszmán Birodalomra.⁴² Az óvatos és kétkulacsos politikát folytató Signoriától nem állt távol a gondolat, hogy akár oszmán fegyverek és győzelmek segítségével nyerje vissza hajdani befolyását a Mediterráneumban. Gritti magyarországi kormányzósága voltaképpen ennek a hatalmas, fél Európát átkaroló hadművelleti tervnek egyik csapásiránya volt.⁴³

Az Ausztria elleni elsöprő erejű oszmán támadásra 1532-ben valóban sor került.⁴⁴ A hadjáratot a hatalmi reprezentáció kivételesen gazdag formáival tették igazán fenyegetővé és érzékletessé.⁴⁵ Gülru Necipoğlu nemzetközi hírű török művészettörténész Magyarországon nem vagy alig ismert kutatásai felfedték annak a pazar uralkodói fejéknek a történetét és pontos ikonográfiáját, amelyet 1532-ben velencei aranyművesek készítettek a szultán számára, és amelyet elkészültekor az ékszerészek közszemlére tettek előbb Rialton, három nappal később a Dózse-palota előtti téren, és csak azután adták el a Portának.⁴⁶ (3. kép) Az 50 gyémánttal, 47 rubinttal, 27 smaragddal, 49 igazgyönggyel és egy óriás türkizzel díszített sisak-koronáért 144 400 dukátot fizetett a török császári kincstár. A roppant méretű és gazdagságú uralkodói fejék minden más nemzet és hatalom koronáját igyekezett felülmúlni szépségben és dicsőségben. Négy ráillesztett koronája egyértelmű utalás volt arra, hogy a Hódító Mohamed által megszerzett három koronához csakhamar egy újabb korona társulhat. A fejdísz formája egyértelmű és együttes célzást tartalmazott mind a pápai tiarára, mind német-római császár mitra-koronájára.⁴⁷ A velencei gyártmányú oszmán sisak-korona jelentős szerepet kapott azokon az ókori mintára megrendezett diadalmeneteken, amelyeket Bécs felé tartva minden nagyobb városban megrendeztek I. Szülejmán szultán számára.⁴⁸ Ennek az eseménysornak a csúcspontja nyilvánvalóan a szultán bécsi bevonulása lett volna – ez azonban a kőszegi kudarc (és sok-sok egyéb ok miatt) elmaradt. Necipoğlu egyik legérdekesebb, és számunkra legfontosabb megállapítása

42 Finlay, R.: Fabius Maximus in Venice i. m.

43 Turan, E.: The Sultan's Favorite i. m. 269–279.

44 Barta G.: Ludovicus Gritti i. m. 305.

45 Legújabbán: Günsel Renda: Renaissance in Europe and Sultanic Portraiture. In: The Sultan's World. The Ottoman Orient in Renaissance Art. Eds. Robert Born – Michał Dziewulski – Guido Messling. Exhib. cat. Brussels, Centre for Fine Arts, 27. 01.– 31. 05. 2015. – Krakow, The National Museum, 26. 06. – 27.09. 2015. Brussels 2015. 20–23.

46 Necipoğlu G.: Süleyman the Magnificent i. m. A számos egykorú ábrázolásból ismert, de mára már elvesztett szultáni fejdísz egykori létezését már korábban bizonyította: Otto Kurz: A Gold Helmet Made in Venice for Sultan Sulayman the Magnificent. Gazette des beaux-arts 74. (1969) 249–258.

47 The Sultan's World i. m. 177. Vö. Peter Burke: Präsentation und Re-Präsentation. Die Inszenierung Karls V. In: Karl V. 1500–1558 und seine Zeit. Hrsg. Hugo Soly. Köln 2000. 393–476.; Annick Born: The 'Moeurs et fachs de faire de Turcs.' Süleyman and Charles V. Iconographic Discourse, Enhancement of Power and Magnificence, or Two Faces of the Same Coin? In: The Habsburgs and their Courts in Europe, 1400–1700. Between Cosmopolitanism and Regionalism. Eds. Herbert Karner – Ingrid Ciulisová – Bernardo J. García. (PALATIUM e-Publications) Leuven 2014. <http://www.courtresidences.eu/index.php/publications/e-Publications/>, 2015. november 17.

48 Necipoğlu G.: Süleyman the Magnificent i. m. 407–408.

lete volt. A magyar történeti és művészettörténeti irodalom ezzel a fontos körülménnyel mindeddig nem vetett számot. Nagy kár, hogy a Papo házaspár átfogó igényű Gritti-monográfiája Necipoğlu tanulmányára egyáltalán nem hivatkozik.

A török-keresztények bukása

Mit mondhatunk mindennek fényében Gritti és Nádasdy fent elbeszért barátságáról, mely csakhamar ellenségeskedésbe fordult? 1529-ben, Gritti sátrában meghúzódva,⁵⁰ napokig tanácskozva a dőzse-fival, Nádasdy maga is elhihette, hogy az olasz uralma alatt rövidesen valóra válhatnak Magyarország és Itália legszebb álmai: Magyarország politikai megosztottsága véget ér, az ország újra egyesül, igaz, oszmán fegyverek segítségével. Velence is megszabadul a gyűlölt Habsburgoktól, és talán mindkét ország reneszánsz fejedelme maga Gritti lesz. Nádasdynak valószínűleg már ekkor felkínálták a gubernátorhelyettesi posztot, ami ebben a perspektívában ugyancsak ígéretesnek látszott. Szapolyai János királyt alighanem egyikük sem tartotta sokra, mindenesetre nem hittek abban, hogy az ő koronája alatt valaha is egyesülhetne az ország. Ebben nem is tévedtek.

Noha Grittinek kezdettől fogva nagyon sok ellensége, gyűlölője volt Magyarországon – ekkor tájt még számosan, Nádasdyn kívül is, komoly reményeket fűztek működéséhez.⁵¹ A humanista főpap-politikusok köreiből Brodarics István például rendületlenül hitt abban, hogy a kormányzó az ország javát akarja.⁵² Annak ellenére, hogy Gritti rövid gubernátorsága során idejének jó részét Isztambulban töltötte, látványos gazdasági eredményeket produkált, befektetett a magyar bányáiparba,⁵³ és bátor katonai és politikai tetteket hajtott végre: például személyesen kitüntette magát Buda védelmében Roggendorff ostromakor,⁵⁴ és eltörölte a jobbágyság rögös kötését.⁵⁵ Érdemes itt is elmondani, hogy még a sokszor elfogult Szerémi György emlékirata szerint is Gritti fejleszteni akarta a magyar fővárost „kereskedelemmel, úgy, hogy nem lett volna párja Budának”.⁵⁶

50 Kasza P.: Nádasdy Tamás és Brodarics i. m. 59–60.

51 Szakály F.: Vesztőhely az út porában i. m. 89–96.; Papo G. N. – Papo A.: Ludovico Gritti i. m. 49–64. A magyar grittiánusok (egyik) vezéralakja a Padovában mély humanista műveltséget szerzett Batthyány Orbán volt. Az ő életpályájának tanulmányozása segíthet a Gritti-párt szellemi arculatának jobb megértésében. Révész Mária: Romulus Amasaeus. Egy bolognai humanista magyar összeköttetései a 16. század elején. Szeged 1933.

52 „Brodarics István leveleinek túlnyomó többségén keresztülfutó vezérfonal Ludovico Gritti alakja”. – Kasza P.: Nádasdy Tamás és Brodarics i. m. 59.

53 Köztudomású, hogy Gritti erdélyi bányavállalkozásai erősen sértették a Fuggerek érdekeit. Nádasdy Tamás, a délnémet és a sztabuli tőke közt lavírozva előbb Gritti gazdaságpolitikáját támogatta, később azonban egyre határozottabban a Fuggerek mellé állt. Barta G.: Ludovicus Gritti i. m. 302.; Hans Dernschwam: Erdély, Besztercebánya, Törökországi útinapló. Közread. Tardy Lajos. (Bibliotheca Historica) Bp. 1984. 30–33.

54 Szerémi Gy.: Magyarország romlásáról i. m. 260.

55 Szakály F.: Vesztőhely az út porában i. m. 58.

56 Szerémi Gy.: Magyarország romlásáról i. m. 302.

Mindenki elámult, aki látta ekkoriban Grittit Budán átvonulni ágyékhoz szabott reneszánsz ruházatú, tollaktól pompázó testőrsége mögött.⁵⁷ Buda már-már egy aranytól csillogó, egyméretű palotákkal díszes olasz reneszánsz „ideális város” gyanánt derengett föl Gritti terveiben.⁵⁸ Teremtsünk Budán újra egy kis Itáliát, Hunyadi Mátyáséhoz hasonlót – ez a gondolat egy pillanatig Nádasdy Tamást is felvillanyozhatta.

Az 1532. decemberi *magnus ludus* idejére ez a lelkesedés teljesen elpárolgott Nádasdyból. Az egész ország tanúja lehetett a szultán újabb látványos kudarcának Kőszegnél, Bécs városa alatt. Magyar földre lépve a török császár római ihletésű triumfusai már elmaradtak, az oszmán hadak nem is a szokásos hadi útvonalon közeledtek Bécs felé,⁵⁹ Gritti sisak-koronáját nyilván a végső győzelem utáni ceremóniákra tartogatták. Tudott-e vagy sem Nádasdy a Gritti-féle koronáról, ezt csak találgathatjuk. Az viszont biztos, hogy tisztában volt azokkal az okokkal, amelyek miatt a Gritti tervezte korona alighanem rossz emléküvé vált az oszmánok számára, és ezért a későbbiekben ez a fejdísz nem is képezte a hivatalos szultáni reprezentáció részét.⁶⁰ A *magnus ludus* nem magyarországi kudarcaiért gúnyolta ki a dözse-fit, hanem azt sugallta, hogy a velencei hamarosan kegyvesztetté lehet a Portán. És ez igaz volt.

Az oszmán haderő 1532-es kőszegi kudarcának – jobban mondva megtorpanásának – okait sokan elemezték már. „Máig nem találtak kielégítő magyarázatot a kutatók arra, hogy miért maradt el a keresztény és az oszmán hadsereg erőpróbája” – írja R. Várkonyi Ágnes.⁶¹ Kevesen gondoltak viszont arra, hogy nemcsak külső, de belső okai is lehettek annak, hogy a szultán nem bocsátkozott végső csatába a Habsburgokkal. Ekkorra már ugyanis nagyon megerősödtek a Portán Ibrahim pasa nagyvezír és Alvise Gritti török ellenfelei.⁶² Nem holmi dívánbeli civakodásról volt itt szó. Sokkal inkább arról, hogy Gritti politikájának oszmán ellenzői vonakodtak hatalomra segíteni birodalmuk határán a Habsburgokkal ellenséges erős, keresztény fejedelmeket. Ez veszélyeztette volna az Oszmán Birodalom iszlám jellegét, vallásos célkitűzéseit, és politikai bizonytalanságot okozott volna. Olybá tűnhetett az isztambuli török méltóságok szemében, hogy az Oszmán Birodalom ekkorra már veszélyesen „túlgyőzte magát”. Az iszlám dicsőséges előrenyomulásának gyümölcseit nem akarták holmi renegátoknak és gyauroknak – Szerémivel szólva „török-olaszoknak”⁶³ – átengedni. A Gritti-féle korona Isztambulban egyáltalán nem is számított oszmán felségjelvénynek, annak formája, jellege, üzenete csakis Gritti és Ibrahim pasa politikai elképzeléseit,

57 Uo. 279.

58 Uo. 301–302.

59 Uo. 231–232.

60 *Necipoğlu, G.*: Süleyman the Magnificent i. m. 418.; *Ágoston G.*: Ideológia, propaganda és politikai pragmatizmus i. m. 53–62.

61 *R. Várkonyi Á.*: V. Károly Magyarországon i. m. 24.

62 *Jenkins, H. D.*: Ibrahim Pasha i. m. 109–119.

63 *Szerémi Gy.*: Magyarország romlásáról i. m. 291.

várákozásait és terveit közvetítette a keresztény világ felé. Kevesen észlelték, de valószínűleg ez a terv ekkor, 1532 telén már a múlté volt.

Nem véletlen, hogy Gritti és Ibrahim ellen Isztambulban az volt a legfőbb vád, hogy úgymond elkeresztényesítik az udvart.⁶⁴ Ibrahim pasa bukásának okai között fontos szerepet játszott a nagyvezír iszlámmellenesnek minősülő hatalmi reprezentációja is. Tudvalevő, hogy Ibrahim a konstantinápolyi Hippodromban felállíttatta a Budáról, Mátyás király palotájából elhurcolt reneszánsz szobrokat.⁶⁵ Ellenségei azt a paszkvillust terjesztették róla, hogy „két Ábrahám élt a földön: az egyik ledöntötte, a másik felemelte a bálványokat”.⁶⁶ (4. kép) Az újabb török kutatások feltételezik, hogy ennek a rendkívül látványos, ám az oszmán tradíciókkal ellenkező gesztusnak az ötletadója Alvise Gritti volt, aki velenceiként jól ismerte a hasonló szimbolikus műtárgyablások (*spolia*) jelentőségét. Pontosan tudta, hogy a Szent Márk-templom oromzatát díszítő híres bronzlovakat Konstantinápolyból rabolta el Velence, még az 1204-es kereszties hadjárat idején.⁶⁷ Szorult a hurok a nagyvezír nyaka körül.⁶⁸ Ibrahim pasa lassú háttérbe szorulása és kegyvesztettsége maga után vonta Gritti bukását is. 1534-ben a velencei még egyszer utoljára kísérletet tett egy kelet-európai keresztény birodalom összekovácsolására János király Magyarországból és a két román fejedelemségből. Azt beszélték, hogy Moldva és Havasalföld koronáját fiainak, Antoniónak és Pietrónak szánta, János királyét pedig önmagának. A Porta nem akadályozta meg, hogy a három érintett ország egyesült erői az erdélyi Medgyesnél csapdába csalják, legyőzzék, és lefejeztessék az olasz kalandort. Szerémi híradása szerint fiait „Oláhország vajdája fogta, s magával víve rút halállal végezte ki őket”.⁶⁹

Nádasdy Tamás mindezt nagyon hamar felismerte. Ha el is hitte korábban, hogy Gritti hivatott újrateremteni a magyar reneszánszt, ezek az álmai gyorsan szertefoszlottak. Rá kellett jönnie, hogy az oszmánoknak nem érdekük Magyarország újraegyesítése, és azt is megértette, hogy hazája beláthatatlan időre kettészakadt, és neki a Habsburg uralkodó mellett van a helye, ott kell élnie, ahová személyes kötődései, családi viszonyai, birtokai kötik: az ország nyugati felén.

Azt is tudta Nádasdy, hamarabb, mint sokan mások, hogy Magyarország megtartásában meghatározó szerep jut a hozzá hasonló, széles látókörű, gazdag, tapasztalt főuraknak.⁷⁰ A reneszánsz eszmények sem tűntek el egészen életéből, csak átalakultak, vagy inkább összeszűkültek. Beszorultak az udvarházak kert-

64 Jenkins, H. D.: Ibrahim Pasha i. m. 110.

65 Mikó Árpád: Imago historiae. In: Történelem kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon. Szerk. Uő – Sinkó Katalin. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/3.) Bp. 2000. 42–46.

66 A szélteben terjesztett vers költőjét, Figanit 1532-ben elfogták és kivégezték.

67 Turan, E.: The Sultan's Favorite i. m. 313.

68 Gülru Necipoğlu: A Kanun for the State, a Canon for the Arts. The Classical Synthesis in Ottoman Art and Architecture during the Age of Süleyman. In: Soliman le Magnifique et son temps. Actes du Colloque de Paris Galeries Nationales du Grand Palais, 7–10 mars 1990. Publ. Gilles Veinstein. (Rencontres de l'école du Louvre) Paris 1992. 195–216.

69 Szerémi Gy.: Magyarország romlásáról i. m. 300.

70 R. Várkonyi Á.: V. Károly Magyarországon i. m. 12.

4. kép: Ibrahim pasa, nagyvezír. Sebald Beham fametszete, 1530.

jeibe, a virágágyások közé. De az Itáliából hozatott polip, a fagyasztott hal, a ka-
 viár, a citrom, az olajbogyó, a füge és a pisztáciával ízesített malvázia bor ízlel-
 getése közben,⁷¹ Paolo Giovio könyvét olvasgatva egykori kormányzója, az olasz
 Gritti is eszébe jutott Nádasy Tamásnak, különösen, ha erre jóindulatúan levél-
 ben figyelmeztették.

71 Tranquillo Andreis Nádasy Tamáshoz intézett leveleiről l. Barta G.: Egy sikertelen humanista i. m. 71.

